

Бр. 1

Господин Јов.М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 16/29. јун 1914. године
(телеграфским путем)

Бечка штампа тврди да је судска истрага већ показала да је сарајевски злочин припремљен у Београду; надаље, да је читава завера у ширем смислу организована у Београду међу омладином инспирисаном идејом о Великој Србији, као и да београдска штампа подбуњује јавно мњење објављујући чланке о неподношљивим условима у Босни. Овакви чланци, према бечкој штампи, имају снажан утицај с обзиром на то да се српски листови у великим количинама кријумчаре у Босну.

Бр. 2

Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 17/30. јун 1914. године
(телеграфским путем)

У Бечу је све очигледнија тенденција да се у очима Европе злочин почињен над аустроугарским престолонаследником представи као заверенички акт смишљен у Србији. Смисао је у томе да се он искористи као политичко оружје против нас. Стога највећу пажњу треба посветити томе у каквом тону ће наша штампа писати своје чланке о злочину у Сарајеву.

Бр. 3

Др М. Јовановић, отправник послова у Берлину
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Берлин, 17/30. јун 1914. године
(телеграфски путем)

Берлинска штампа, објављујући чланке на основу информација из Беча и Будимпеште у којима се сарајевски злочин повезује са Србијом, доводи немачко јавно мњење у заблуду.

Бр. 4

Др М. Јовановић, отправник послова у Берлину

Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Берлин, 17/30. јун 1914. године
(телеграфским путем)

У Немачкој расте непријатељство јавног мњења према нама а подстичу га лажни извештаји који долазе из Беча и Будимпеште. Такви извештаји се упорно шире упркос контрадикторностима које износе неки листови и новинске агенције.

Бр. 5

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 17/30. јун 1914. године

Господине,

Будући да гроф Берхтолд није могао да ме прими приликом моје посете, разговарао сам са државним подсекретаром у Министарству иностраних послова о сарајевском злочину. За време разговора држао сам се следеће аргументације:

"Српска краљевска влада најенергичније осуђује сарајевски злочин и са своје стране ће свакако најлојалније учинити све да докаже да неће толерисати да се на њеној територији врше било каква агитација или илегалне радње срачунате на то да наруше наше ионако деликатне односе са Аустро-Угарском. Мишљења сам да је Влада такође спремна да изведе пред суд сва лица евентуално умешана у заверу уколико се докаже да таквих има у Србији. Српска краљевска влада, без обзира на све досадашње препреке које јој је постављала аустроугарска дипломатија (стварање независне Албаније, противљење излазу Србије на Јадранско море, захтев за ревизију Букурештанског мира, септембарски ултиматум итд.) остала је привржена својој жељи да успостави здраву основу за наше добросуседске односе. Познато вам је да је у том правцу нешто учињено и постигнуто. Србија намерава да и даље ради на остварењу тог циља, уверена да је остварљив и да треба наставити у том правцу. Сарајевски злочин не треба и не може обесмислити рад на томе."

Барон Макио је примио горње к знању и обећао да ће грофу Берхтолду пренети све што сам му рекао.

Истог дана саопштио сам француском и руском амбасадору суштину овог разговора.

Част ми је... итд.

Бр. 6

Господин М. Ђорђевић, отправник послова у Цариграду

Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Цариград, 17/30. јун 1914. године

Господине,

Данас сам водио дуг разговор са овдашњим аустроугарским амбасадором о сарајевском злочину. Изразио сам наду да овај немио дофађај - ма шта се о њему говорило у извесним дипломатским круговима - неће неповољно утицати на односе између Србије и Аустро-Угарске у којима је у последње време дошло до знатног побољшања.

Амбасадор је одговорио да је таква евентуалност немогућа и о њој не треба размишљати. Он је такође био мишљења да су се српско-аустроугарски односи много побољшали у последње време. Додао је да у том правцу треба и даље истрајно радити. Обавестио ме је да на основу својих најновијих разговора са грофом Берхтолдом закључује да је гроф Берхтолд задовољан ставом српске владе и да он, са своје стране, искрено жели пријатељске односе са Србијом.

Част ми је...итд.

Бр. 7

Господин М. С. Бошковић, посланик у Лондону
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Лондон, 18 јун/1. јул 1914. године

Заснивајући своје информације на извештајима из аустријских извора, готово сви енглески листови приписују сарајевски злочин деловању српских револуционара.

Бр. 8

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Свим посланствима Краљевине Србије
Београд, 18. јун/1. јул 1914. године

Аустријска и мађарска штампа све више окривљује Србију за сарајевски злочин. Циљ је провидан - да се уништи високи морални углед који Србија сада ужива у Европи и да се акт младог и неуравнотеженог фанатика у потпуности политички искористи против Србије. Али у самој Србији сарајевски злочин је најстроже осуђен у свим друштвеним слојевима у смислу да су сви, званично и незванично, одмах увидели да ће овај злочин бити крајње штетан не само за наше добросуседске односе са Аустро-Угарском, већ исто тако за наше суграђане у тој земљи, као што су показала недавна дешавања. У тренутку када Србија чини све што је у њеној моћи да побољша своје односе са суседном

Монархијом апсурдно је и помислити да је Србија могла непосредно или посредно инспирисати такве акте. Напротив, за Србију је било од највећег интереса да спречи извршење таквог злочина. На жалост, то није било у њеној моћи јер су оба атентатора аустријски поданици. Србија је до сада веома водила рачуна о томе да сузбија деловање анархоидних елемената, а након недавних догађаја удвостручиће будност док ће, у случају да такви елементи постоје у оквиру њених граница, према њима предузети најстроже мере. Штавише, Србија ће учинити све што је у њеној моћи и искористити сва средства која јој стоје на располагању како би обуздала осећања неуравнотежених лица унутар њених граница. Али Србија ни у ком случају не може дозволити бечкој и будимпештанској штампи да европско јавно мњење доводи у заблуду и да тешку одговорност за злочин који је извршио аустријски поданик стави на душу целом српском народу и Србији, којима такви акти могу само нанети штету а не могу од њих имати апсолутно никакве користи.

Молим вас да делујете у смислу горњих ставова и да искористите све канале како би се што пре окончала антисрпска кампања у европској штампи.

Бр. 9

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 18. јун/1. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Синоћ су испред Посланства одржане демонстрације. Могу да кажем да је полиција била веома енергична. Очувани су ред и мир. Чим добијем сигурну информацију да је спаљена српска застава, уложићу протест код надлежних органа. Известитићу вас о резултатима. У народу се шири мржња према Србима и Србији, нарочито у нижим слојевима католичке вероисповести, бечкој штампи и војним круговима. Молим вас да учините све што је могуће да се спречи да не дође до демонстрација у Србији, као и да се београдска штампа охрабри да по свом тону буде што је могуће умеренија. Тенденција овде у односу на нас је и даље иста. Очекује се да ће одлука о ставу који треба да се заузме према Србији и Србима бити донета после сахране.

Бр. 10

Др М. Р. Веснић, посланик у Паризу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Париз, 19. јун/2. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Француска влада нам саветује да заузмемо став највеће могуће мирноће и прибраности

како у званичним круговима тако и кад је реч о јавном мњењу.

Бр. 11

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 20. јун/3. јул 1914. године

Господине,

Будући да су јуче посмртни остаци надвојводе Франца Фердинанда и његове супруге пренети из Сарајева у Беч, дао сам инструкције да се национална застава у мојој резиденцији спусти на пола копља у знак жалости.

Поводом тога синоћ су протестовали настојник, други станари, представник власника, као и сам власник, захтевајући да се застава уклони. Нису помогла никаква објашњења и позвана је полиција. Полиција је приватно затражила да се застава уклони како би се избегли даљи нереди. Застава није уклоњена, те су стога прошле ноћи одржане бучне демонстрације испред зграде Посланства. Полиција је поступала енергично и није се догодило ни са заставом ни са зградом ништа што би могло представљати увреду. У 2.00 сата ујутро гомила се разишла. Данашња издања штампе, посебно популарни клерикални листови, објављују чланке под насловом "Провокација од стране српског посланика", у којима се инцидент у целини приказује неистинито.

Застава на згради Посланства је остала истакнута све до завршетка службе у Дворској капели. Чим је церемонија завршена застава је уклоњена. Грађани из целог кварта у којем станујем ишли су у префектуру и у општину, а обратили су се и Државном савету захтевајући да се застава уклони.

Гомилу су подбуњивали др Фундер, главни уредник католичког листа "Рајхспост", Херменгилд Вагнер и Леополд Мандл, сва тројица познати као главни подстрекачи напада у аустријској и немачкој штампи против Србије и Срба.

Част ми је...итд.

Бр. 12

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 20. јун/3. јул 1914. године

Господине,

У току разговора који сам водио с подсекретаром у Министарству иностраних послова у

вези са сарајевским злочиним, барон Макио је оштро критиковао београдску штампу и тон чланака објављених у њој. Тврдио је да београдска штампа не подлеже никаквој контроли и да је створила нерасположење према Монархији (дие Хетзереиен геген дир Монарцхие). Рекао сам му да је штампа у Србији потпуно слободна, као и да због тога, како приватна лица тако и влада, често трпе; међутим, нема начина да се делује против штампе сем да се иде на суд. Рекао сам да је у овом случају кривица до аустријске и мађарске штампе коју контролише аустроугарска влада. Зар није истина да је у току последње две године аустријска и мађарска штампа нападала Србију на такав начин да повреди њена најделикатнија осећања? Годишњица несрећног рата против Бугарске је била пре неколико дана. Лично сам био сведок великог недостатка поштовања с којим је бечка штампа писала о Србији и српској војсци за време и после завршетка рата, као и у погледу многих других ствари. Штампа у Београду је много умеренија. На пример, у овом случају, извршен је страشان злочин и из Беча се шаљу телеграми целом свету у којима се оптужују цео српски народ и Србија као саучесници ужасног сарајевског злочина. Сви аустријски листови пишу у том тону. Да ли је могуће остати равнодушан према томе? Чак иако је злочинац био Србин, не могу се сматрати кривим читав српски народ и Краљевина Србија нити се могу оптуживати на тај начин.

Барон Макио је одговорио "Нико не оптужује Краљевину Србију нити њену владу, па ни целокупан српски народ. Ми оптужујемо оне који охрабрују план о Великој Србији и раде на остварењу тог циља."

Рекао сам му да ми се чини да се од самог почетка намерно истиче националност злочинца како би се у то увукао Београд и створио утисак да је злочин организовала Србија. То ми је одмах пало у очи, јер ми је познато да се до сада о Србима у Босни говорило као о Бошњацима, о босанском језику, о православцима у Босни, док се сада говори да је убица био Србин, а не да је Босанац нити да је аустријски поданик.

"Понављам", рекао је барон Макио, "не оптужујемо српску владу ни српску нацију, већ разне агитаторе. ... "

Замолио сам га да употреби свој утицај како би подстакао бечку штампу да не отежава ствари својим оптужбама у овом критичном тренутку када су српско-аустријски односи стављени на велико искушење.

Част ми... итд.

Бр. 13

Др М.Р. Веснић, посланик у Паризу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Париз 21. јун/4. јул 1914. године

Господине,

Прошле среде имао сам дуг разговор о сарајевском злочину са господином Вивијанијем, новим министром иностраних послова, који је био у извесној мери забринут због оног што се догодило. Искористио сам ту прилику да му укратко опишем узроке који су довели до злочина а које треба на првом месту тражити у тежном систему власти на снази у анектираним областима, а нарочито у понашању званичника, као и у целокупној политици Морхије према свему што је православно. Он је схватио ситуацију, али је истовремено изразио наду да треба да очувамо став прибраности и достојанства како не бисмо давали повод за нове оптужбе у Бечу.

Након првог тренутка ускомешаности овдашње јавно мњење се смирило у тој мери да је сам министар-председник сматрао упутним да Бурбонска палата умекша изразе који су употребљени у изјави коју је он раније дао о тој питању у Сенату.

Част ми је... итд.

Бр. 14

Др М. Спалајковић, посланик у Петрограду
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Петроград, 21. јун/4. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Министар иностраних послова ми је рекао да ће насиље које се врши над Србима у Босни повећати симпатије Европе према нама. Он је мишљења да оптужбе Беча против нас неће бити узете као веродостојне. Најважније је да јавно мњење у Србији остане мирно.

Бр. 15

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 23. јун/6. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Нерасположење у војним и владиним круговима према Србији стално расте због тона наше штампе, што Посланство Аустро-Угарске у Београду предано користи.

Бр. 16

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 23. јун/6. јул 1914. године

Господине,

Основни правци и тенденције који се могу запазити у чланцима бечке штампе о теми сарајевског злочина су следећи:

Још у недељу поподне, 15. јуна/28. јуна, када су изашла ванредна издања бечких листова о злочину над престолонаследником, у насловима је објављено да су извршиоци злочина Срби; штавише, то је учињено на такав начин да остави утисак да је реч о Србима из Србије. У каснијим извештајима у којима је описиван злочин била је приметна наглашена тенденција да се доведе у везу са Србијом. Посебно су наглашене две околности а сврха им је била да укажу на Београд као на место одакле потиче злочин: (1) посета обојице починилаца Београду; (2) порекло бомби. Као трећу и последњу везу у том ланцу доказа, бечки листови су почели да објављују податке које су атентатори дали приликом суђења. Било је карактеристично да су мађарско Дописништво, као и мађарски листови, нарочито лист Аз Ест, једини били у могућности да сазнају све о тим "доказима". У тим доказима се углавном настоји показати да је: (1) утврђено да су се учиниоци за време посете Београду дружили са комитом Михајлом Цигановићем; и (2) организатор и подстрекач злочина мајор Прибићевић.

Истовремено дошла је до изражаја још једна тенденција: да се "Народна одбрана" сматра одговорном за злочин. Надаље, прошлог петка, у најновијем извештају који је мађарско Дописништво доставило листовима наведено је:

"Досадашња истрага непобитно доказује да је овај злочин завереничко дело. Поред двојице починилаца, ухапшен је велики број лица, највише младих људи, за које се, као и за починиоце, показало да их је употребила београдска Народна одбрана за извршење злочина и који су у Београду добили бомбе и револвере."

Истога дана касно увече мађарско Дописништво доставило је следећи захтев листовима:

"Молимо уредника да не објављује извештај који се односи на сарајевски злочин који се појавио у нашем вечерњем билтену."

У исто време бечко Дописништво објавило је следећу званичну изјаву:

"Сазнајемо из ауторитативних извора да се истрага која се односи на злочин држи у потпуној тајности. Стога све појединости које су објављене у штампи треба примити с резервом."

Ипак, будимпештански листови су наставили да објављују наводне извештаје о истрази. У последњем "извештају" будимпештанског листа А Нап, који је прештампан у јучерашњим бечким листовима, тенденција да се одговорност за злочин припише Народној одбрани још више је наглашена. Према овом извештају оптужени Габриновић је изјавио да је генерал Јанковић главни подстрекач злочина.

Част ми је...итд.

Бр. 17

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 24. јун/7. јул 1914. године

Господине,

У утицајним круговима и даље траје несмањена узнемиреност. Мада је цар упутио писмо председницима влада Аустрије односно Угарске, као и министру финансија, господину Билинском, у којем се апелује да се сачува прибраност, немогуће је утврдити какав ће став влада заузети према нама. Што се њих тиче, једна ствар је очигледна; без обзира на то да ли ће се доказати или не да је злочин инспирисан и припремљен у Београду, они морају раније или касније решити питање тзв великосрпске агитације унутар Хабзбуршке монархије. Још није одлучено на који начин ће то учинити и којим ће се средствима послужити у том циљу; о томе се расправља нарочито у високим католичким и војним круговима. Коначна одлука биће донета тек када се дефинитивно утврди шта је показала истрага у Сарајеву. Одлука ће бити у складу са налазима истраге.

У том погледу, Аустро-Угарска мора да изабере један од следећих курсева: да сматра насиље у Сарајеву као националну несрећу и као злочин који треба решити у складу са прибављеним доказима, у ком случају ће се тражити сарадња Србије како би се спречило да починиоци избегну екстремну казну; или да се злочин у Сарајеву третира као пан-српска, јужнословенска и пан-словенска завера, при чему ће се манифестовати сва могућа мржња према словенству, која је досад сузбијана. Има много индиција да се на утицајне кругове делује тако да прихвате овај други курс: стога је упутно припремити се за одбрану. Уколико би први и разумнији курс био прихваћен, треба да учинимо све што можемо да изађемо у сусрет аустријским жељама у том погледу.

Част ми је... итд.

Бр. 18

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Свим Посланствима Србије
Београд, 26. јун/9. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Престолонаследник Александар готово сваки дан добија претећа писма из Аустро-Угарске. Искористите то у разговору са својим колегама и новинарима.

Бр. 19

Др М. Јовановић, отправник послова у Берлину
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Берлин, 1. јул/14. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Државни секретар ми је рекао да не може да схвати провокативан став српске штампе и њене нападе на Аустро-Угарску, која, као велика сила, не може толерисати такве поступке.

Бр. 20

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Свим Посланствима Србије
Београд, 1. јул/14. јул 1914. године
(телеграфским путем)

(1) Аустријско Дописништво показује изразиту тенденцију да узнемири јавно мњење у Европи. Тај Биро не тумачи ни тачно ни искрено тон београдске штампе. Он одабира најјаче изразе из оних чланака који садрже одговоре на увреде, претње и неистините вести усмерене на то да јавно мњење доведу у заблуду а онда их сервира аустроугарској јавности.

(2) Дописништво нарочито узима изводе из чланака оних српских листова који нису гласила ниједне странке нити корпорације.

(3) Још давно, у доба кризе у вези са анексијом, Аустро-Угарска је забранила улазак у земљу свих српских политичких и других листова, те тако наша штампа не била у могућности да узнемири јавно мњење у Аустро-Угарској и Европи да Дописништво није ставило нагласак и ширило разне вести које прикупља из различитих српских листова, уз претеривање у сваком поједином случају. Пре шест дана забрањен је улазак Одјека, гласила Независне радикалне странке, у Аустро-Угарску, тако да сада ниједан наш лист не може да уђе у Аустро-Угарску.

(4) Код нас је штампа потпуно слободна. Листови могу бити конфисковани само у случају велеиздаје или због револуционарне пропаганде; у свим осталим случајевима конфискација не незаконита. Не постоји цензура штампе. С обзиром на то, треба да истакнете за њихову информацију, где је то потребно, да немамо других уставних или правних средстава на располагању ради контроле штампе. Ипак, када се чланци у нашој штампи упореде са онима у Аустро-Угарској, очигледно је да контроверзност потиче из аустроугарских листова, док наши листови само на њу реагују.

Молим такође да нагласите чињеницу да је јавно мњење у Србији релативно мирно и да нема жеље са наше стране да се Аустро-Угарска провоцира и вређа. Нико у Европи не би знао о чему пише наша штампа да Дописништво не објављује ове вести с намером да

Србији нанесе што је могуће већу штету.

Бр. 21

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Свим посланствима Србије
Београд 1/14. јул 1914. године
(телеграфским путем)

У току протеклих неколико дана аустроугарски листови су ширили извештаје у смислу да су у Београду одржане демонстрације против Посланства Аустро-Угарске, да су неки мађарски новинари убијени; да су аустроугарски поданици у Београду били малтретирани и да се сада налазе у стању панике; да су на сахрани покојног господина Хартвига српски студенти демонстрирали против аустроугарског посланика итд. Сви ови извештаји су потпуно неистинити и измишљени. У Београду влада потпуни мир и ове године није било никаквих демонстрација нити било каквих нередa. Не само да се аустроугарски посланик и чланови његовог особља крећу по граду без икаквог узнемиравања, већ ниједном аустроугарском поданику није ни на који начин нанета увреда, ни речју ни делом, као што се то извештава у бечким листовима; још мање може бити говора о нападу на кућу било ког аустроугарског поданика нити о разбијању прозора на кући. Ниједан аустроугарски поданик није имао ни најмање разлога за било какву жалбу. Сви ови неистинити извештаји се намерно шире да би се аустроугарско јавно мњење узнемирило и окренуло против Србије.

Цео Београд и целокупан дипломатски кор данас су присуствовали погребу покојног господина Хартвига; није било ни најмањег знака одбојности са било чије стране. За све време погребa владао је узоран ред, и то у толикој мери да су странци били импресионирани понашањем масе народа какво се не бележи увек ни у њиховим земљама у сличним приликама.

Молим да пренесете горње влади код које сте акредитовани, као и штампи.

Бр. 22

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 1/14. јула 1914. године

Господине,

Још једном је јавно мњење окренуто против нас од стране Литерарног бироа Министарства иностраних послова Аустро-Угарске. Са изузетком листова Зеит и

Арбеитер Зеитунг, сви аустроугарски листови су од Бироа добили материјал и упутство како да интонирају своје чланке о теми сарајевског злочина. И сами сте видели о каквом је материјалу и тону реч.

Поуздано сам обавештен да су овдашњи званични немачки кругови посебно ненаклоњени према нама. Ти кругови имају извештај на написе у бечкој штампи, посебно на оне у листу Неуе Фреие Прессе.

Поменути лист је још увек екстремно антисрпски. Лист Неуе Фреие Прессе, који се много чита и има многобројне пријатеље у високим финансијским круговима и који - када је то пожељно - пише у складу инструкцијама бечког Пресбироа, резимира питање на следећи начин: "Морамо да средимо ствар са Србијом путем рата; очигледно је да су мирољубива средства бескорисна. А ако већ морамо да ступимо у рат пре или касније, онда је боље решити ствар сада."

Берза је веома погођена. Већ дуго времена није забележен такав пад цена у Бечу. Поједине хартије од вредности пале су за 45 круна.

Част ми је... итд.

Бр. 23

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 2/15. јул 1914. године

Господине,

Најважније питање за нас су евентуалне намере аустроугарске владе у вези са сарајевским злочиним. До сада нисам успео да то да утврдим, а и моје колеге су у сличном положају. Сада овде важи правило да се ником ништа не каже.

Прексинао су министри Двојне Монархије одржали састанак. Није било могуће ништа сазнати о циљу и резултатима тог састанка. Коминике који је о томе издат био је кратак и нејасан. Чини се да се опширно расправљало о сарајевском злочину али да ништа није одлучено. Није јасно да ли су присуствовали начелник Штаба и главнокомандујући морнарице, као што су кружиле гласине. Након састанка гроф Берхтолд је опутовао у Ишл да извести цара, који се, након сахране Франца Фердинанда, вратио тамо ради здравственог опоравка. У угарском Парламенту гроф Тиса је одговорио на интерпелације опозиције у вези са сарајевским инцидентом; упознати сте с његовим изјавама. Његов говор није био јасан и верујем да је намерно замагљен. Има оних који у њему виде знаке намере да се мирно сачека развој догађаја као и знаке мирноће у ставу аустро-угарске владе, док други у њему виде скривене намере за (рекао бих) акцију о којој још није донета одлука. Константовано је да нема потребе за журбом док се не објаве резултати судске истраге. Сада је већ протекло извесно време; о тој ствари се разговарало, расправљало, писало и она се извртала; затим је дошла смрт Хартвига и узбуна барона

Гизла. У вези с тим грофу Тиси су поново упућене интерпелације у угарском парламенту; прочитали сте његов одговор. Многи су овде изразили мишљење да је овај други говор много уздржанији од првог, те да то треба приписати налогу цара. (Берза се опоравила; и министар рата и начелник Штаба су отишли на одсуство). Тешко ми пада да изразим неко мишљење. Треба запазити да се у горе поменутом говору не искључује могућност рата, у случају да се не испуне захтеви Аустро-Угарске у погледу сарајевског злочина.

Једно је сигурно: Аустро-Угарска ће предузети дипломатске кораке у Београду чим се заврши судска истрага у Сарајеву и чим се ствар преда суду.

Част ми је... итд.

Бр. 24

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 2/15. јул 1914. године

Господине,

Овде се сматра да судска истрага и истраживања нису дали довољно доказа да се Србија званично оптужи, али се верује да ће бити оптужена да толерише извесне револуционарне елементе унутар својих граница. Дипломатски кругови овде критикују и осуђују начин поступања аустроугарске владе, нарочито став Дописништва и бечке штампе током целог овог периода. Многи сматрају да је наш став исправан и у складу са достојанством нације. Сматрају само да су погрешни ставови који се изражавају у неким нашим листовима мада признају да су они изазвани писањем бечке штампе.

Упркос томе што се чини да немачко министарство иностраних послова не одобрава антисрпску политику Беча, немачка амбасада овде охрабрује такву политику управо у овом тренутку.

Част ми је итд.

Бр. 25

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 2/15. јул 1914. године

Господине,

Који ће кораци бити предузети? У ком виду? Какве ће захтеве Аустро-Угарска поставити Србији? Не верујем да би данас и сам Балплац могао јасно и прецизно одговорити на ова питања. Мишљења сам да се сада разрађују планови и да је гроф Форгах и овог пута спиритус мовенс.

У једном ранијем извештају напоменуо сам да Аустро-Угарска мора изабрати један од два курса: да од сарајевског злочина направи унутрашње питање, позивајући нас да јој помогнемо да се открију и казне кривци; или да од тога направи случај против Срба и Србије, па чак и Јужних Словена. Ако се узме у обзир све што се припрема и ради, мени се чини да ће Аустро-Угарска прихватити овај други курс. Аустро-Угарска ће то учинити у уверењу да ће наићи на одобравање Европе. Зашто не би профитирала од тога да нас понизи, као и да, у извесној мери, оправда суђења у Фридјунгу и Загребу? Поред тога, Аустро-Угарска на тај начин жели да оправда у очима властитог народа, а и Европе, оштре и реакционарне мере о чијем предузимању на унутрашњем плану размишља, како би сузбила великосрпску пропаганду и југословенску идеју. Коначно, зарад свог угледа, Аустро-Угарска мора предузети неку акцију уверена да ће тако повећати свој престиж како на домаћем тако и на спољном плану.

Мислим да ће Аустро-Угарска формулисати оптужбу против Србије у облику меморандума. У оптужби ће се навести сви докази који су против нас прикупљени од априла 1909. године до данас; такође верујем да ће та оптужба бити прилично опширна. Аустро-Угарска ће оптужбу саопштити владама европских сила уз напомену да јој чињенице које су у њој садржане дају право да предузима дипломатске кораке у Београду, као и да захтева да Србија убудуће испуњава све обавезе лојалног суседа. Истовремено, Аустро-Угарска ће нам такође уручити ноту која ће садржавати њене захтеве и за које ће тражити да их безусловно прихватимо.

Част ми је итд.

Бр. 26.

Др М. Јовановић, отправник послова у Берлину
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Берлин, 3/16. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Државни секретар ме је обавестио да извештаји немачког посланика у Београду указују на постојање великосрпске пропаганде, што влада треба енергично да сузбије у интересу добрих односа са Аустро-Угарском.

Бр. 27

Господин М. С. Бошковић, посланик у Лондону
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова

Лондон, 4/17. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Аустријска амбасада улаже велике напоре да придобије енглеску штампу против нас, као и да је подстакне да фаворизује идеју да Аустрија мора дати добру лекцију Србији. Амбасада уредницима подноси исечке из наших листова као доказ о ставовима који се изражавају у нашој штампи. Ситуација би могла постати акутнија у наредних неколико недеља. Не треба поклањати поверење наизглед мирољубивим изјавама аустроугарских званичних кругова јер се припрема пут за дипломатски притисак на Србију који би се могао претворити у оружани напад. Вероватно да ће Аустро-Угарска, чим предузме акцију у Београду, променити став и настојати да Србију понизи.

Бр. 28

Господин Љуб. Михаиловић, посланик у Риму
Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Рим, 4/17. јул 1914. године

Добио сам поуздану информацију да је маркиз ди Сан Ђулијано изјавио аустроугарском амбасадору да би сваки корак који Аустрија предузме против Србије који не би узео у обзир међународне консидације наишао на неодобравање јавног мњења у Италији, као и да италијанска влада жели да се независност Србије у потпуности очува.

Бр. 29

Др М. Спалајковић, посланик у Петрограду
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Петроград, 5/18. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Разговарао сам с помоћником министра иностраних послова у вези с провокативним ставом Дописништва и бечке штампе.

Господин Сазонов ми је рекао пре неколико дана да се пита зашто аустријска влада не чини ништа да оконча узалудну агитацију штампе у Бечу која, ипак није никога застрашила, већ само наноси штету самој Аустрији.

Бр. 30

Господин Пашић, председник владе и министар иностраних послова

Свим представништвима Србије у иностранству
Београд, 6/19. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Непосредно после сарајевског злочина аустроугарска штампа је почела да оптужује Србију за овај гнусни злочин који је, по мишљењу те штампе, непосредан резултат великосрпске идеје. Аустројска штампа је даље тврдила да ту идеју шире и пропагирају разна удружења, као што су Народна одбрана, Коло српских сестара итд., које српска влада толерише.

Пошто је сазнала за убиство, српска краљевска породица, као и српска влада, упутиле су изразе саучешћа и истовремено оштро осудиле почињени злочин и изразиле своје запрепашћење. Све свечаности заказане у Београду за тај дан одмах су отказане.

Ипак, штампа суседне Монархије и даље сматра Србију одговорном за сарајевски злочин. Штавише, аустроугарска штампа почела је у вези с тим да шири разне лажне извештаје, у намери да јавно мњење доведе у заблуду, што је навело београдску штампу да одговори у циљу самоодбране, а понекад и на активно непријатељство у смислу огорчења изазваног неистинитим представљањем онога што се догодило. Видећи да аустроугарска штампа намерно увлачи београдску штампу у непријатну и деликатну контроверзу српска влада је похитала да упозори штампу у Београду и да јој препоручи да остане мирна и да се ограничи на једноставне демантије и сузбијање неистинитих и погрешних извештаја. Акција српске владе је остала без одјека кад је реч о неким мање важним листовима, нарочито с обзиром на чињеницу да су се у иностранству свакодневно шириле нове измишљене приче у намери да послуже политичким циљевима не само против Србије већ и против Срба у Аустро-Угарској. Српска влада није била у могућности да предупреди ове полемике између српске и аустројске штампе, свесна да српски закон, као и одредбе самог устава, гарантују потпуну независност штампе и забрањују све мере контроле и заплене листова. Полемiku је даље отежал то што су часописи у Бечу и Будимпешти селектирали оне делове из таквих српских листова који практично немају никакав утицај на јавно мњење, још више појачавали њихов тон и, пошто су их на такав начин искористили за манипулације, достављали их страниој штампи са очигледном намером да узнемире јавно мњење у другим европским земљама и да представе Србију као кривца.

Они који су пратили ток ове полемике знају да су београдски листови само деловали у самоодбрани, ограничавајући своје активности на демантије и на одбацивање неистинитости усмерене ка довођењу јавног мњења у заблуду, уз истовремено настојање да убеде стране владе (које, будући да су биле преокупиране другим и озбиљнијим пословима, нису имале времена да се саме удубљују у ово питање) у намеру аустроугарске штампе да узнемири јавно мњење у својој земљи и у иностранству.

Српска влада је одмах изразила спремност да изведе пред лице правде све своје поданике за које би се евентуално доказало да су имали било какву улогу у сарајевском злочину. Српска влада је даље изјавила да је припремила строжи закон против злоупотребе експлозива. Нацрт новог закона у том смислу већ је био поднет Државном савету али није могао бити поднет Скупштини јер није заседала у то време. Коначно,

српска влада је изјавила да је спремна, као и увек до сада, да поштује све обавезе добросуседства на које је обавезује њен положај као европске државе.

У току целог овог периода, од дана извршења злочина до данас, аустроугарска влада се ниједном није обратила српској влади за помоћ у овој ствари. Она није тражила да било који саучесник буде подвргнут истрази нити да они буду предати ради извођења пред суд. Само у једном случају аустројска влада је затражила информацију о кретању извесних студената који су били протерани из Семинара за учитеље у Пакрацу и прешли у Србију ради наставка студија. Све расположиве информације о томе су достављене.

Међутим, кампања против Србије у аустројској штампи је настављена без прекида на јавно мњење се деловало каоко би се окренуло против ње како у Аустрији тако и у другим европским земљама. Ствари су отишле толико далеко да су истакнутији лидери политичких странака у Аустро-Угарској почели да постављају питања у парламенту у вези са злочиним, на која је одговорио мађарски председник владе. Очигледно је из расправа у вези с тим да Аустрија размишља о акцији, али није јасно у ком смислу. Није речено да ли ће мере које се намеравају предузети - нарочито војне мере - зависити од одговора и помирљивог става српске владе. Али наговештава се оружани сукоб у случају да српска влада не буде у стању да категорички да задовољавајући одговор.

Поводом изненадне смрти руског посланика, господина де Хартвига, у резиденцији аустројског посланика, полемика у штампи је постала још оштрија; ипак, овај тужни догађај није изазвао нереде, чак ни за време сахране господина Хартвига. С друге стране, аустроугарско посланство је било толико узнемирено извесним неистинитим извештајима да су аустројски поданици почели да се скривају, при чему су неки од њих тражили уточиште у београдским и земунским хотелима, као и у самој згради Посланства. На дан краљевог рођендана, у 5.00 часова поподне, који је протекао у најбољем реду, обавештен сам од стране аустројског посланика, преко вицеконзула господина Помграца, да се врше припреме за напад те ноћи на аустројско Посланство и на аустроугарске поданике у Београду. Замолио ме је да предузнем неопходне мере за заштиту аустроугарских поданика и Посланства, наводећи истовремено да Србију сматра одговорном за све што би се могло догодити. Одговорио сам да одговорна српска влада нема сазнања о било каквим припремама те врсте, али да ћу у сваком случају одмах обавестити министра унутрашњих послова и истовремено затражити да предузме мере коју би мogle бити неопходне. Следећег дана се показало да је аустројско Посланство било доведено у заблуду лажним гласинама, јер није било никаквог напада нити су у том циљу вршене било какве припреме. Без обзира на то, аустроугарска штампа је искористила овај инцидент да докаже колико је јавно мњење у Србији узнемирено и докле је спремна да иде. Ишла је и даље и покушала устврди да је стварно постојала намера да се нешто догоди, будући да је сам господин Пашић изјавио да је чуо за такве гласине. Све ово јасно указује на намеру да се јавно мњење окрене против Србије кад год се за то укаже прилика.

Када се узме у обзир све што је речено у мађарском парламенту, може се рећи да има разлога за страховање да се припремају неки кораци против нас који могу имати непријатно дејство на односе између Србије и Аустро-Угарске. Постоје и други разлози за такву бојазан јер је потпуно јасно да истрага која се спроводи неће бити ограничена само

на починиоце и њихове могуће саучеснике у злочину, већ ће се највероватније проширити на Србију и на великосрпску идеју.

Својим ставом и мерама које је предузела, српска влада је непобитно доказала да ради на томе да обузда реметилачке елементе у интересу мира и одржавања добрих односа са свим суседима. Влада је посебну пажњу посветила побољшању и јачању односа са Аустроугарском Монархијом, који су у последње време затегнути као резултат балканских ратова и питања која су из њих проистекла. У том циљу српска влада је приступила решавању питања оријенталне железнице, нових железничких веза, као и транзита аустроугарске робе преко Србије, која се транспортује према Цариграду, Софији, Солуну и Атини.

Српска влада сматра да њени витални интереси захтевају да се на Балкану чврсто и трајно успоставе мир и спокој. И управо из тог разлога страхује да узнемирено јавно мњење у Аустро-Угарској не наведе аустроугарску владу да учини демарш којим би се могло понизити достојанство Србије као државе као и да постави захтеве који се не би могли прихватити.

Стога ми је част да вас замолим да пренесете влади код које сте акредитовани нашу жељу да одржавамо пријатељске односе са Аустро-Угарском, као и да сузбијемо сваки покушај уперен против мира и јавне безбедности суседне Монархије. Исто тако изаћи ћемо усусрет жељама Аустроугарске Царевине у случају да се од нас затражи да било које евентуалне саучеснике у злочину који се налазе у Србији изведемо на суђење у нашим независним судовима, разуме се уколико таквих саучесника има.

Али никада нећемо моћи да прихватимо захтеве који би били уперени против достојанства Србије и који би били неприхватљиви било којој земљи која поштује и чува своју независност.

Надахнути жељом за успостављањем и одржавањем добросуседских односа, молимо пријатељске владе да приме к знању ове изјаве и да делују у правцу помирења уколико се укаже прилика или потреба.

Бр. 31

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 7/20. јул 1914. године
Господине,

Веома је тешко, у ствари готово немогуће, утврдити било шта позитивно овде у смислу стварних намера Аустро-Угарске. Дато је упутство да се очува апсолутна тајност свега што се предузима. Судаћи по чланцима у нашим листовима, Београд заузима оптимистички став о нерешеним питањима са Аустро-Угарском. Међутим, нема места за

оптимизам. Нема сумње да Аустро-Угарска врши припреме озбиљног карактера. Оно чега се највише треба бојати и што је веома вероватно је то да се Аустрија припрема за рат против Србије. Овде преовлађује опште уверење да би за Аустро-Угарску било равно самоубиству ако још једном пропусти да искористи прилику да делује против Србије. Верује се да су две раније пропуштене прилике - анексија Босне и балкански рат - биле крајње увредљиве за Аустро-Угарску.

Поред тога, све више јача уверење да је Србија, након два рата, потпуно исцрпљена и да би рат против Србије у ствари значио само војну експедицију која би се завршила брзом окупацијом. Такође се верује да би такав рат могао бити окончан пре него што би Европа могла интервенисати.

Озбиљност намера Аустрије даље наглашавају војне припреме које се врше нарочито у близини границе са Србијом.

Част ми је...итд.

Бр. 32

Барон Гизл фон Гизлинген, посланик Аустро-Угарске у Београду
Др Лази Пачуу, вршиоцу дужности председника владе и министра иностраних послова
Београд, 10/23. јул 1914. године

Господине,

Част ми је, Екселенцијо, да Вам доставим приложену ноту коју сам примио од моје владе, упућену влади Краљевине Србије.

Част ми је...итд.

Уручено лично у 6.00 часова поподне.

Текст Ноте:

Беч, 22. јула 1914. године

Екселенцијо, предаћете следећу Ноту Краљевској Влади у четвртак поподне, 23. јула:
Дана 31. марта 1909. године, посланик Краљевине Србије на Бечком Двору дао је, у име своје Владе, следећу изјаву Царској и Краљевској Влади:

Србија признаје да њена права нису погођена стањем које је створено у Босни, и изјављује да ће се сходно томе прилагодити одлукама које постигну Силе у вези са чланом 25. Берлинског уговора. Прихватајући савет Великих Сила, Србија се обавезује да ће одустати од става протеста и противљења који је усвојила у погледу анексије од

октобра прошле године, и надаље се обавезује да ће изменити тенденцију своје садашње политике према Аустро-Угарској, као и да ће односе са њом у будуће заснивати на пријатељству и добросуседству.

Развој у последњих неколико година, а нарочито болни догађаји од 28. јуна, показали су да у Србији постоји субверзивни покрет, чији је циљ одвајање извесних делова територије од Аустроугарске Монархије. Тај покрет, који је настао пред очима српске Владе, касније је дошао до изражаја у низу покушаја атентата и у убиствима изван територије Краљевине.

Уместо да испуни званичне обавезе садржане у изјави од 31. марта 1909. године, Влада Краљевине Србије није учинила ништа да сузбије овај покрет. Толерисала је злочиначке активности разних савеза и удружења уперене против Монархије, неконтролисана изјаве у штампи, глорификацију починилаца атентата, учешће официра и званичника у субверзивним интригама; толерисала је нездраву пропаганду у јавној настави; и најзад, толерисала је сваку манифестацију која је могла да одведе народ Србије у мржњу према Монархији и непоштовање њених институција.

Ова толеранција за коју кривицу сноси Влада Краљевине Србије још увек је била очигледна у тренутку када су догађаји од двадесет-осмог јуна показали целом свету ужасне последице такве толеранције.

Из изјава и признања злочиначких починилаца атентата од двадесет-осмог јуна јасно произлази да је убиство у Сарајеву замишљено у Београду, да су убице добиле оружје и бомбе којима су их опремили српски официри и званичници који припадају Народној Одбрани и, коначно, да је слање злочинаца и њиховог оружја у Босну организовано и извршено под руководством српских пограничних органа.

Резултати истраге више не дозвољавају Царској и Краљевској Влади да очува став стрпљиве толеранције који је годинама показивала према овој агитацији чији је центар у Београду и која се отуда шири на територије Монархије. Уместо тога, ови резултати намећу Царској и Краљевској Влади обавезу да стане на крај овим интригама које представљају сталну претњу миру у Монархији.

Да би се постигао овај циљ, Царска и Краљевска Влада сматра да је принуђена да од српске Владе захтева да јој пружи званично уверавање да ће осудити пропаганду уперену против Аустро-Угарске, односно, да осуди читав низ покушаја чији је крајњи циљ да се од Монархије одвоје територије које јој припадају; и да се обавезе да ће свим средствима која јој стоје на располагању сузбијати ову злочиначку и терористичку пропаганду. Да би овим уверавањима дала свечани карактер, Влада Краљевине Србије ће на првој страни свог служеног гласила од 26/13. јула објавити следећу изјаву:

"Влада Краљевине Србије осуђује пропаганду уперену против Аустро-Угарске, односно, читав низ покушаја чији је крајњи циљ да се од Монархије одвоје територије које јој припадају, и најискреније жали због ужасних последица тих злочиначких активности.

"Влада Краљевине Србије изражава жаљење због тога што су српски официри и званичници учествовали у горе поменутој пропаганди и на тај начин довели у опасност пријатељске и добросуседске односе, за чије је неговање Краљевска Влада дала најсвечаније обећање у својим изјавама од 31. марта 1909. године.

Краљевска Влада, која не одобрава и одбацује сваку идеју и сваки покушај мешања у судбину становништва било којег дела Аустро-Угарске, сматра својом дужношћу да најенергичније скрене пажњу официрима, званичницима и целокупном становништву Краљевине на чињеницу да ће у будуће поступати с највећом строгошћу против таквих лица која буду окривљена за било које такве активности, за чије спречавање и сузбијање Влада неће штедети напора."

На ову изјаву ће се истовремено скренути пажња и Краљевској војсци путем наредбе Његовог Величанства Краља, као и њеним објављивањем у службеном гласилу војске.

Влада Краљевине Србије ће надаље обећати следеће:

1. Да ће забранити сваку публикацију која распирује мржњу и непоштовање према Монархији, а чија је општа тенденција уперена против територијалног интегритета Монархије;
2. Да ће одмах распустити Народну Одбрану и конфисковати сва њена средства пропаганде, као и да ће на исти начин поступити против осталих савеза и удружења у Србији који се баве пропагандом против Аустро-Угарске; Краљевска влада ће предузети мере које су неопходне да би се обезбедило да распуштена удружења не буду у могућности да наставе своје активности под другим именом или у другим видовима;
3. Да без одлагања искључи из јавне наставе у Србији све што служи или би могло послужити потхрањивању пропаганде против Аустро-Угарске, било да је везано за наставно особље или за методе наставе;
4. Да уклони из војне или административне службе уопште све официре и службена лица која носе кривицу за вођење пропаганде против Аустро-Угарске, а чија имена Царска и Краљевска Влада задржава право да саопшти Краљевској Влади приликом достављања материјалних доказа које сада поседује;
5. Да се сагласи да органи Царске и Краљевске Владе сарађују у Србији на сузбијању субверзивног покрета упереног против интегритета Монархије;
6. Да покрене судску истрагу против сваког учесника у завери од двадсет-осмог јуна који би могао бити пронађен на територији Србије; органи Царске и Краљевске Владе одређени у ову сврху учествоваће у поступцима који буду покренути у том циљу;
7. Да ће с највећом хитношћу ухапсити мајора Војислава Танкосића и неког Милана Цигановића, српског званичника, који су компромитовани резултатима истраге;

8. Да ће ефикасним мерама спречити учешће српских власти у кријумчарењу оружја и експлозива преко границе; да ће отпустити из службе и строго казнити припаднике Пограничне службе у Шапцу и Лозници који су помогли починиоцима злочина у Сарајеву да пређу границу;

9. Да ће дати објашњење Царској и Краљевској Влади које се односи на неоправдане изјаве високих српских функционера у Србији и иностранству, који, без обзира на свој службени положај, нису оклевали да се изразе на начин који је непријатељски према Аустро-Угарској након атентата од двадесет-осмог јуна;

10. Да без одлагања обавести Царску и Краљевску Владу о спровођењу мера предвиђених у напред наведеним тачкама.

Царска и Краљевска Влада очекује одговор Краљевске Владе до суботе, двадесет-петог јула, најкасније у 6.00 сати поподне.

Уз ову ноту приложен је подсетник који се односи на резултате истраге о Сарајеву, у мери у којој се они односе на званичнике чија су имена наведена у тачкама 7.и 8.(горе)."

Прилог:

"Кривична истрага која је предузета у суду у Сарајеву против Гаврила Принципа и његових другова због убиства почињеног на дан 28. јуна ове године, укључујући и кривицу саучесника, довела је до сада до следећих закључака:

1. План да се убије надвојвода Франц Фердинанд за време његовог боравка у Сарајеву сковали су у Београду Гаврило Принцип, Недељко Чабриновић, извесни Милан Цигановић и Трифко Грабеж, уз помоћ мајора Воје Танкосића.
2. Шест бомби и четири пиштоља типа Браунинг, укључујући и муницију - које су злочинци употребили као оруђе - набавили су и дали Принципу, Чабриновићу и Грабежу у Београду извесни Милан Цигановић и мајор Воја Танкосић.
3. Бомбе су ручне гранате које потичу из складишта оружја српске војске у Крагујевцу.
4. Да би се обезбедио успех атентата, Цигановић је обучио Принципа, Чабриновића и Грабежа како се користе гранате а Принципу и Грабежу давао часове из гађања пиштољем типа Браунинг у шуми у близини стрелишта у Топчидеру.
5. Да би се Принципу, Чабриновићу и Грабежу омогућио прелаз преко босанско-херцеговачке границе као и да прокријумчаре оружје Цигановић је организовао читав тајни систем превоза. Улазак злочинаца и њиховог оружја у Босну-Херцеговину омогућили су главни погранични званичници у Шапцу (Раде Поповић) и Лозници, као и царински службеник Будивој Грбић из Лознице, уз учешће више других лица."

Приликом предаје ове ноте, молим Вас, Екселенцијо, да усмено додате такође да - у

случају да да се безусловно позитиван одговор Краљевске Владе не добије у међувремену - по истеку рока од 48 сати који се помиње у овој ноти, а који се рачуна од дана и сата када Ви то објавите, обавезни сте да напустите Царску и Краљевску амбасаду у Београду, заједно с својим особљем.

Бр. 33

Др Лаза Пачу, вршилац дужности председника владе и министра иностраних послова
Свим Посланствима Србије
Београд, 10/23. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Данас поподне у 6.00 часова посланик Аустро-Угарске уручио ми је ноту која се односи на сарајевски злочин, у којој су садржани захтеви владе Аустро-Угарске и у којој се инсистира на одговору српске владе у року од два дана, тј. до суботе у 6.00 часова поподне. Усмено ме је обавестио да ће он и његово особље напустити Београд уколико не прими повољан одговор у утврђеном року.

Будући да су неки министри одсутни из Београда, српска влада још није донела никакву одлуку, али сам у могућности да већ сада констатујем да су захтеви такви да их ниједна српска влада не би могла прихватити у целини.

Бр. 34

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Др М. Спалајковићу, посланику у Петрограду
Београд, 11/24. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Обавестио сам руског отправника послова да ћу уручити одговор на ултиматум Аустро-Угарске у суботу у 6.00 часова поподне. Рекао сам му да ће српска влада апеловати на владе пријатељских Сила да заштите независност Србије. Ако рат буде неизбежан, додао сам, Србија ће га водити.

Бр. 35

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Господину М. Бошковићу, посланику у Лондону
Београд, 11/24. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Данас сам обавестио британског отправника послова да су аустроугарски захтеви такви да их ниједна влада независне земље не би могла прихватити у целини. Изразио сам наду да ће британска влада можда наћи начина да подстакне аустроугарску владу да постави умереније захтеве. Нисам скривао своју забринутост у погледу будућег развоја.

Бр. 36

Др М. Спалајковић, посланик у Петрограду
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Петроград, 11/24. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Док сам излазио од Сазонова, коме сам пренео садржај аустроугарског ултиматума, срео сам немачког амбасадора. Чинило се да је веома расположен. За време разговора који је уследио у погледу аустроугарског демарша замолио сам грофа Пурталеса да ми укаже на неки излаз из ситуације створене аустроугарским ултиматумом. Амбасадор је одговорио да то зависи само од Србије пошто питање о којем је реч може да се реши само између Аустрије и Србије и не тиче се никог другог. У одговору рекао сам грофу Пурталесу да је у заблуди и да ће ускоро увидети да није реч о питању које се тиче само Србије и Аустрије, већ је реч о европском питању.

Бр. 37

Његово Краљевско Височанство Престолонаследник Александар
Његовом Царском Величанству Цару Русије
Београд, 11/24. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Синоћ је аустроугарска влада предала српској влади ноту која се односи на злочин у Сарајеву. Србија, свесна своје међународне обавезе, од тренутла када је ужасни злочин почињен, изјављивала је да га осуђује и да је спремна да отвори истрагу у Србији уколико се на суђењу које су организовале аустроугарске власти докаже саучесништво неких њених поданика. Међутим, захтев садржан у аустроугарској ноти за Србију је непотребно понижавајући и неспојив с њеним достојанством као независне државе. На пример, од нас се захтева да беспоговорно дамо изјаву владе у "Службеном гласнику", као и да Суверен да налог војсци, којом треба да престанемо са духом непријатељства према Аустрији и да сами себе окривимо за криминалну слабост у погледу издајничке интриге. Даље се од нас тражи да дозволимо аустроугарским званичницима да дођу у Србију и да учествују с нашим званичницима на суђењу и да надгледају испуњавање осталих услова постављених у ноти. Од нас се тражи да прихватимо те захтеве у целини у року од четрдесет-осам сати; у противном ће аустроугарско Посланство напустити Београд. Спремни смо да прихватимо оне аустроугарске услове који су у складу с положајем једне

независне државе, као и оне које нам Ви, Величанство, евентуално будете саветовали да их прихватимо, а сва лица чије саучесништво у злочину буде доказано биће строго кажњена с наше стране. Неки од захтева нису могли бити испуњени без промена у нашем законодавству, за шта би било потребно време. Дат нам је сувише кратак рок. Можда ћемо по истеку тог рока бити нападнути од стране аустроугарске војске која се концентрише на нашој граници. Нисмо у стању да се одбранимо и молимо Вас, Величанство, да нам притекнете у помоћ што је могуће пре. Много цењена добра воља коју сте, Величанство, толико пута показали према нама улива нам чврсту веру да и овог пута наш апел Вашем племенитом словенском срцу неће остати без одјека.

У овом критичном тренутку изражавам осећања српског народа молећи Вас, Величанство, да се заинтересујете за судбину Краљевине Србије.

Бр. 38

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Свим посланствима Србије
Београд, 12/25. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Представницима савезничких влада је данас у Министарству иностраних послова саопштен кратак Резиме одговора краљевске владе. Они су обавештени да ће одговор бити у потпуности помирљив по свим тачкама, као и да ће српска влада прихватити аустроугарске захтеве колико год је то могуће. Српска влада верује да ће аустроугарска влада, уколико није решена да води рат по сваку цену, наћи могућност да прихвати пуно задовољење које је у свом одговору понудила српска влада.

Бр. 39

Одговор српске владе на аустроугарску ноту

Београд, 12/25. јул 1914. године

Влада Краљевине Србије је примила документ Царске и Краљевске Владе од 23. овог месеца и уверена је да ће њен одговор отклонити сваки неспоразум који прети да уништи пријатељске и добросуседске односе између Аустријске Монархије и Краљевине Србије.

Краљевској влади је познато да нигде није било поновних протеста против велике суседне монархије као што су они који су пре извесног времена били изражени у Скупштини, као и у изјави и акцијама одговорних државних представника у то време, а

који су окончани српском изјавом од 31. марта 1909. године; надаље да, од тог времена ни разне корпорације у Краљевини ни званичници нису покушали да промене политичко и правосудно стање које је створено у Босни и Херцеговини. Краљевска влада изјављује да Ц. и К. (Царска и Краљевска) Влада није уложила никакве протесте у том смислу сем у случају једног уџбеника, у вези са чим је Ц. и К. Влада примила потпуно задовољавајуће објашњење. За време балканске кризе Србија је у бројним случајевима дала доказе о својој мирољубивој и умереној политици и само захваљујући Србији и жртвама које је поднела у интересу мира у Европи тај мир је и очуван.

Краљевска Влада не може бити одговорна за изјаве приватног карактера, као што су, на пример, новински чланци и мирољубив рад друштава, изјаве које су сасвим уобичајена појава у другим земљама, и које обично нису под контролом државе. Ово, утолико пре, будући да је Краљевска Влада показала велику предусретљивост у решавању читавог низа питања која су настала између Србије и Аустро-Угарске, чиме је успела да реши већи број тих питања, у прилог напретка обе земље.

Краљевска Влада је стога била болно изненађена тврдњама да су држављани Србије учествовали у припремама за злочин у Сарајеву. Влада је очекивала да ће бити позвана да учествује у истрази о том злочину, и била је спремна, да би доказала своју потпуну коректност, да предузме мере против свих лица у вези с којима евентуално прими обавештење.

У складу са жељама Ц. и К. Владе, Краљевска Влада је спремна да преда суду, без обзира на положај и чин, сваког српског држављанина за чије учешће у злочину у Сарајеву буде примила доказ. Она се посебно обавезује да на првој страни званичног гласила од 26. јула објави следећу изјаву:

Влада Краљевине Србије осуђује сваку пропаганду која би била уперена против Аустро-Угарске, тј. такве активности у целини, чији је циљ одвајање извесних територија од Аустроугарске Монархије, и искрено жали тужне последице ових злочиначких махинација

Краљевска Влада жали што су, према ноти Ц. и К. Владе, извесни српски официри и званичници учествовали у пропаганди која је управо поменута, и што је то угрозило пријатељске односе у погледу чијег неговања се Краљевска Влада свечано обавезала изјавом од 31. марта 1909. године....

Краљевска Влада се надаље обавезује:

1. Да у току следећег редовног заседања Скупштине, у прописе о штампи унесе клаузулу о томе да ће расписивање мржње или непоштовања према Монархији бити најстроже кажњено, као и свака публикација чија је општа тенденција уперена против територијалног интегритета Аустро-Угарске.

С обзиром на предстојећу ревизију устава, она се обавезује да ће извршити измену и допуну члана 22, уставног закона, којом се дозвољава конфискација таквих публикација

будући да је то сада немогуће према јасној дефиницији члана 12. устава.

2. Влада не поседује никакве доказе, а нота Ц. и К. владе их не пружа, да су друштво "Народна Одбрана" и друга слична друштва до сада извршила било какве злочиначке радње овакве врсте преко било ког члана. Без обзира на то, Краљевска Влада ће прихватити захтев Ц. и К. Владе и распустити друштво "Народна Одбрана", као и свако друштво које би било против Аустро-Угарске.

3. Влада Краљевине Србије се обавезује да без одлагања уклони из јавног упутства у Србији све што би могло допринети пропаганди упереној против Аустро-Угарске под условом да Ц. и К. Влада достави стварне доказе ове пропаганде.

4. Краљевска Влада је такође спремна да отпусти официре и званичнике из војске односно државне службе у односу на које судска истрага докаже да су криви за радње против територијалног интегритета Монархије; она очекује да јој Ц. и К. Влада саопшти, у циљу отпочињања истраге, имена тих официра и званичника, као и чињенице које им се стављају на терет.

5. Краљевска Влада признаје да јој није јасан смисао и домет оног захтева Ц. и К. Владе који се односи на обавезу Владе Краљевине Србије да дозволи сарадњу званичника Ц. и К. Владе на српској територији, али изјављује да је спремна да прихвати сваку сарадњу која није у супротности с међународним правом и с кривичним правом, као ни са пријатељским и добросуседским односима.

6. Краљевска Влада сматра својом дужношћу и као нормално да отпочне истрагу против свих лица која су учествовала у злочину од 28. јуна а која се налазе на њеној територији. Што се тиче сарадње посебно одређених званичника Ц. и К. Владе у овој истрази, то се не може прихватити будући да представља кршење устава и кривичног поступка. Међутим, у неким случајевима резултат истраге би могао бити саопштен аустроугарским званичницима.

7. Краљевска Влада је дала налог да се на дан пријема ове ноте, увече, ухапски мајор Војислав Танкосић. Међутим, што се тиче Милана Цигановића, који је држављанин Аустроугарске Монархије и који је до 28. јуна био запослен у Одељењу железнице, до сада није било могуће пронаћи га, због чега је издат налог за његово хапшење.

Моли се Ц. и К. Влада да стави до знања, чим то буде могуће, а у циљу спровођења истраге, постојећи основ за сумњу и доказе о кривици, који буду резултат истраге у Сарајеву.

8. Српска Влада ће проширити и завести строже мере од постојећих у циљу сузбијања кријумчарења оружја и експлозива.

Подразумева се да ће Влада одмах предузети мере и строго казнити службена лица пограничне службе на линији Шабац-Лозница који су прекршили своју дужност и дозволили починиоцима злочина да пређу границу.

9. Краљевска Влада је спремна да да објашњења о изјавама које су њени званичници у Србији и у иностранству дали у интервјуима након злочина и који су, према тврдњама Ц. и К. владе, били непријатељски према Монархији. Чим Ц. и К. Влада детаљно истакне где су те изјаве дате и успе да докаже да су те изјаве стварно дали односни функционери, Краљевска Влада ће се лично постарати да се прикупе потребни докази.

10. Краљевска Влада ће обавестити Ц. и К. Владу, уколико то већ није учињено овом нотом, о предузетим мерама о којима је реч чим буде дат налог се предузме нека од тих мера и чим она буде спроведена.

Влада Краљевине Србије верује да је у заједничком интересу да се не доноси исхитрено решење ове ствари и стога, у случају да Ц. и К. Влада не буде сматрала да је задовољна овим одговором, спремна је као и увек да прихвати мирно решење, било да одлуку о овом питању донесе Међународни суд у Хагу или препуштањем одлуке Великим Силама које су учествовале у изради изјаве коју је српска Влада дала 18/31. марта 1909. године.

Бр. 40

Барон Гизл фон Гизлинген, аустроугарски посланик у Београду
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Београд, 12/25. јул 1914. године

Господине,

Како је рок одређен у ноти коју сам, по налогу своје владе, уручио Његовој екселенцији господину Пачуу, у четвртак, пре два дана, у 6.00 сати поподне, сада истекао, а нисам примио задовољавајући одговор, част ми је обавестити Вас, Екселенцијо, да вечерас напуштам Београд заједно са особљем Царског и Краљевског Посланства.

Заштита Царског и Краљевског Посланства, заједно са свим што му припада, анексима и архивом, као и брига о поданицима и интересима Аустро-Угарске у Србији, поверава се Царском Посланству Немачке.

Коначно, желим званично да изјавим да од тренутка када ово писмо стигне до Вас, Екселенцијо, прекид дипломатских односа између Србије и Аустро-Угарске ће имати карактер свршеног чина.

Част ми је... итд.

Бр. 41

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова

Свим посланствима Србије
Београд, 12/25. јул 1914. године

Данас у 5.45 часова поподне саопштио сам одговор на аустроугарску ноту. Вечерас ћете добити интегралан текст одговора. Из њега ћете видети да смо учинили колико смо могли. Када сам уручио ноту аустроугарском посланику, он је рекао да ће морати да је упореди са инструкцијама које је добио, као и да ће онда одмах дати одговор. Чим сам се вратио и Министарство, обавештен сам нотом од стране аустроугарског посланика да није задовољан нашим одговором и да напушта Београд исто вече, заједно с целокупним особљем посланства. Заштиту Посланства и његове архиве, као и бригу о аустријским и немачким интересима поверио је посланству Немачке. На крају је изјавио да се по пријему ноте дипломатски односи између Србије и Аустро-Угарске имају сматрати дефинитивно прекинутим.

Влада Краљевине Србије позвала је Скупштину да се састане 14/27. јула у Нишу, куда вечерас одлазе сва министарства са особљем. Престолонаследник је, у име Краља, издао наређење о мобилизацији војске, а сутра и прекосутра издаће се прокламација у којој ће се објавити да цивили који не подлежу војној служби треба да мирно остану код своје куће, док војници треба да се јаве у места према свом ратном распореду и да бране земљу како најбоље могу у случају да Србија буде нападнута.

Бр. 42

Гроф Леополд Берхтолд, министар иностраних послова Аустро-Угарске
Господину Јов. М. Јовановићу, српском посланику у Бечу
Беч, 12/25. јул 1914. године

Господине,

Будући да није дат задовољавајући одговор на ноту коју је изванредни и опуномоћени царски и краљевски посланик предао краљевској влади 10/23 овог месеца, принуђен сам да дам инструкције барону Гизлу да напусти српску престоницу и да заштиту поданика Његовог Царског и Краљевског Апостолског Величанства повери немачком посланству.

Жалим што су односи које сам имао част да одржавам с вама, господине посланиче, сада окончани и користим ову прилику да вам ставим на располагање приложене путне исправе за ваш повратак у Србију као и за повратак особља краљевског посланства.

Бр. 43

Његово Царско Величанство Цар Русије
Његовом Краљевском Височанству Престолонаследнику Србије

Петроград, 14/27. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Када сте ми се обратили, Височанство, у време нарочитог стреса, нисте погрешили у погледу осећања која гајим према Вама нити у погледу мојих срдачних симпатија према српском народу.

Садашња ситуација најозбиљније заокупља моју пажњу а моја влада улаже крајњи напор да изглади садашње тешкоће. Не сумњам ни најмање да Ви, Височанство, као и српска краљевска влада, желите да тај задатак олакшате не занемарујући ниједан корак који би могао водити решењу и тако спречити ужасе новог рата и очувати достојанство Србије.

Све док постоји и најмања нада да се избегне крвопролиће, сви наши напори биће усмерени ка том циљу; али упркос нашој жаркој жељи нисмо имали успеха. Можете бити уверени, Височанство, да Русија ни у ком случају неће престати да се интересује за судбину Србије.

Бр. 44

Његово Краљевско Височанство Престолонаследник Александар
Његовом Царском Величанству Цару Русије
Ниш, 17/30. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Дубоко дирнут телеграмом који сте, Величанство, изволели да ми јуче упутите, хитам да Вам захвалим из свег срца. Можете бити уверени, Величанство, да су срдачне симпатије које Ви, Величанство, осећате према мојој земљи посебно цењене и да испуњајау наша срца уверењем да је будућност Србије сигурна, сада када је предмет љубазне бриге Вашег Величанства. Ови болни тренуци могу само ојачати споне дубоке привржености које повезују Србију и Свету Словенску Русију, а осећања вечне захвалности која гајимо због помоћи и заштите коју нам указујете, Величанство, заувек ће имати своје место у срцима свих Срба.

Бр. 45

Гроф Леополд Берхтолд, министар иностраних послова Аустро-Угарске
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Беч, 15/28. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Будући да влада Краљевине Србије није на задовољавајући начин одговорила на ноту од 10/23. јула 1914. године коју је уручио аустроугарски посланик у Београду, Царска и

Краљевска Влада је принуђена да се сама побрине за очување својих права и интереса и да, у том циљу, прибегне оружаном сили. Према томе, Аустро-Угарска сматра да се од сада налази у стању рата са Србијом.

Бр. 46

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Свим Посланствима Србије
Ниш, 15/28. јул 1914. године
(телеграфским путем)

Данас у подне аустроугарска влада је Србији објавила рат путем отвореног телеграма српској влади.

Бр. 47

Др М. Спалајковић, посланик у Петрограду
Господину Сазонову, руском министру иностраних послова
Петроград, 15/28. јул 1914. године

Екселенцијо,

Част ми је да Вас обавестим, Екселенцијо, да сам од господина Пашића примио следећи хитан телеграм послат из Ниша у 2.10 поподне.

"Данас у подне аустроугарска влада је Србији објавила рат путем отвореног телеграма српској влади."

Част ми је да Вас обавестим, Екселенцијо, о овом акту за жаљење, који је једна велика сила имала храбрости да учини против једне мале словенске земље која тек што је изашла из дугог низа херојских, али исцрпљујућих битака, и молим да ми дозволите да, у овој прилици од крајње озбиљности за моју земљу, изразим наду да ће овај акт, који нарушава мир у Европи и изазива револт њене савести, осудити целокупан цивилизовани свет и да ће бити строго кажњен од стране Русије, заштитника Србије.

Молим Вас, Екселенцијо, да будете љубазни да ову молбу целог српског народа пренесете Његовом Царском Величанству.

Користим ову прилику да Вас уверим, Екселенцијо, у своју лојалност и поштовање.

Част ми је...итд.

Бр. 48

Господин Сазонов, руски министар иностраних послова
Др М. Спалајковићу, посланику у Петрограду
Петроград, 17/30. јул 1914. године

Господине,

Имао сам част да примим вашу ноту од 15/28. јула 1914. године, којом сте ми пренели садржај телеграма Његове екселенције, господина Пашића, у погледу рата који је Аустро-Угарска објавила Србији. Искрено жалим због овог тужног догађаја и нећу пропустити да молбу српског народа, чији сте ви тумач, изнесем пред Његово Величанство.

Част ми је...итд.

Бр. 49

Господин Н. Пашић, председник владе и министар иностраних послова
Др М. Јовановићу, отправнику послова у Берлину
Ниш, 22. јул/4. август 1914. године
(телеграфским путем)

Молим вас да обавестите царску владу да сте добили инструкције да напустите Немачку, заједно са особљем Посланства и Конзулата. Треба да кренете одмах.

Бр. 50

Министарство иностраних послова Краљевине Србије
Немачком посланству у Нишу
Ниш, 21. јул/6. август 1914. године

Министарство иностраних послова Краљевине Србије има част да обавести Царско Посланство да, с обзиром на ратно стање које сада постоји између Србије и Аустро-Угарске, као и између Русије и Немачке, савезника Аустро-Угарске, влада Краљевине Србије, имајући у виду солидарност својих интереса с Русијом и њеним савезницима, сматра да је мисија барона Гизлингена, царског немачког опуномоћеног посланика и изванредног изасланика, окончана. Влада Краљевине Србије моли да Његова екселенција напусти српску територију, заједно са особљем Посланства. У прилогу се достављају потребне путне исправе.

Бр. 51

Др М. Јовановић, отпрањник послова у Берлину
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Берлин, 24. јул/6. август 1914. године

Приликом моје посете државном подсекретару, господину Цимерману, у циљу прекида дипломатских односа, он је за време разговора изјавио да је Немачка одувек гајила пријатељска осећања према Србији, као и да жали што су због политичког груписања наши односи морали да буду прекинути. Он окривљује једино Русију као подстрекача развоја до којег је дошло и који ће имати озбиљне последице за све земље. Да Русија у последњем тренутку - баш када се чинило могућим да би се оружани сукоб могао избећи - није наредила мобилизацију свих својих снага, не би било рата, јер је Немачка искористила сав свој утицај у Аустро-Угарској како би се дошло до споразума с Русијом. Аустро-Угарска би се вероватно задовољила окупацијом Београда, када би почели преговори у циљу регулисања односа Србије и Аустрије.

Бр. 52

Господин Јов. М. Јовановић, посланик у Бечу
Господину Н. Пашићу, председнику владе и министру иностраних послова
Ниш, 3/ 16. август 1914. године

Господине,

Од 17/30. јуна српско посланство у Бечу било је практично окружено полицијом и жандармима док је особље било под сталним присмотром. Наше кретање и наше комуникације са спољним светом су, као што можете замислити, били крајње отежани; став становништва према посланству и његовом особљу био је готово претећи.

Почетком јула чак и телеграфска комуникација с Вама постала је тешка, док су се ствари развијале таквом брзином да нисам могао да вас извештавам о догађајима који су претходили нашем оружаном конфликту са Аустро-Угарском. Због тога то чиним сада.

До краја јуна чинило се да се целокупно питање сарајевског злочина нормално развија. Међутим, почетком јула догодила се промена што се тиче питања последица сарајевске афере. Није било опипљивих доказа да је дошло до радикалне промене, али је било извесних нејасних индиција и симптома који су указивали на постојање неких скривених намера. Пре свега, бечка и будимпештанска штампа, у складу са инструкцијама које је дало Министарство иностраних послова, престала је објављувати извештаје о судској истрази о сарајевском злочину. Штампа је такође почела да целу ствар приказује као питање које се мора решити искључиво између Србије и Аустро-Угарске - у крајњем случају ратом.

Штавише, немачка амбасада је водећим бечким листовима преносила изјаве у том смислу. Изузеци су били: полузванични Фремденблатт, који је уопште узев, умеренији по тону својих чланака; Дие Зеит; и Арбеитер Зеитунг.

Истовремено са овим новим ставом штампе, дошло је до веома ускомешаног стања на Берзи, које није забележено у току целог периода новијих догађаја на Балкану. И у приватним разговорима и у високим финансијским круговима изјављило се да је "обрачун са Србијом" једини начин да се изађе з опште финансијске и економске кризе која влада у Аустро-Угарској још од анексије Босне и Херцеговине. У тајним инструкцијама наређено је да се злато постепено повуче из циркулације и дошло је до одговарајућег пораста курса размене.

Даља индиција је било неспретно објашњење које је дато о разлозима који су навели министра рата, Кробатина, као и начелника Генералштаба, Хецендорфа, да прекину одсуство и врате се у Беч. Начелник Штаба је стално путовао на југ, исток и север Аустрије, а у то време је имао и разговор с начелником Генералштаба Немачке, грофом Молткеом, у Чешкој, мислим да је то било у Карлсбаду.

Сви резервисти који су позвани на јунске маневре у Босни и Херцеговини били су задржани и након истека утврђеног рока.

Укупан број војника који припадају сталном саставу у Аустро-Угарској а којима је дозвољено да оду на кратко одсуство због жетвених радова и обављања других приватних послова био је много већи него обично; истовремено они чије су дужности биле војно-административног карактера били су позивани у све већем броју.

Још једну индицију представљали су нејасни одговори на неколико интерпелација у мађарском Диету, које је дао мађарски председник владе, гроф Тиса, државник који је по правилу био веома јасан у својим политичким изјавама.

Став Балплаца био је нарочито карактеристичан. Није било уобичајених седмичних пријема код грофа Берхтолда. У Балплацу су одједном престали да расправљају о сарајевском злочину са представницима страних земаља; или, уколико би се расправа ипак отпочела, чинило се да су о тој ствари дате инструкције; односно о њој се говорило свакоме на такав начин да се распрше сва страховања и сумња да Аустро-Угарска припрема неке озбиљне кораке против Србије. Они су признавали да ће се према Београду предузети неки кораци чим резултати судске истраге у довољној мери утврде повезаност Београда са злочинем у Сарајеву. Али је истовремено речено да ти кораци неће бити такви да дају разлога за забринутост. Руски амбасадор који је о томе разговарао више пута са грофом Форгахом, у одсуству грофа Берхтолда, није могао да открије праву природу намера Аустрије. Господин Шебеко ми је рекао да му је гроф Сапари, аустроугарски амбасадор у Петрограду, који је, из породичних разлога, кратко боравио у Бечу, рекао да ће кораци који ће се предузети према Београду бити помирљиве природе. Према господину Шебеку, гроф Сапари је такође уверавао господина Сазонова да аустроугарска нота која се намерава упутити Србији неће бити таква да пружи разлог за било какво незадовољство Русије. Француском амбасадору, господину Димену, који је,

по инструкцијама своје владе, скренуо пажњу Балплаца на компликације које би могле искрснути уколико евентуални захтеви који се намеравају поставити Србији не би били умерени по свом карактеру, главни подсекретар, барон Макио, је рекао да ће аустроугарска влада, ценећи пријатељску и помирљиву акцију француске владе, поставити само такве захтеве у ноти српској влади, које ће Србија моћи да прихвати без тешкоће. Амбасадорима Тројне Антанте указао сам на чињеницу да би такво уверавање итекако могло да прикрива праву природу намера аустроугарске владе, као и да би се силе Тројне Антанте тада могле наћи пред својеврсним свршеним чином који би Европа била принуђена да прихвати како би избегла општи европски рат.

Штавише, курс који је следио Балплац био је релативно успешан будући да су све моје колеге које сам виђао у том периоду мање или више престале да верују да Аустро-Угарска размишља о било каквом озбиљном кораку који би изазвао компликације Европе. Многи чланови дипломатског кора били су толико чврсто уверени у то да су се у то време припремали да напусте Беч и оду на дуже одсуство у разна бањска места.

Ипак, било је познато да се у Министарству иностраних послова припрема нота која ће свакако садржавати оптужбе против Србије, као и захтеве Аустро-Угарске. Тај задатак је поверен грофу Форгаху, бившем аустроугарском посланику у Србији. Истовремено опште уверење је било да је, кад је реч о страним представницима, немачки амбасадор, господин фон Чирски, једини који је обавештаван о ноти чак до најситнијих детаља, док сам ја имао разлога да верујем да он такође сарађује и у њеној припреми. С обзиром на горе наведено, представници пријатељских сила сложили су се са мном у размишљању да ће се у ноти поставити веома тешки услови за Србију, али да неће бити неприхватљивих захтева. Када је садржај ноте објављен сви су били изненађени, да не кажем запрепашћени.

На исти начин као што је садржај ноте држан у тајности, слична тајновитост је постојала у вези са датумом њеног уручења. На сам дан када је нота уручена у Београду, француски амбасадор је продужио разговор са главним подсекретаром у Министарству иностраних послова - гроф Берхтолд је и том приликом био у Ишлу - о садржају ноте. Ипак барон Макио није рекао господину Димену да ће нота бити предата истог поподнева у Београду, нити да ће бити објављена у штампи наредног дана.

Чим је у бечким листовима ујутро 11/24. јул 1914. године објављен садржај ноте, коју је барон Гизл предао српској влади, пријатеље Србије и мира у Европи преплавило је осећање великог нерасположења. Тек тада је схваћено да би могле уследити озбиљне компликације за Европу, мада се није веровало да аустроугарска влада има намеру да их изазове. Ово осећање потиштености појачавали су тон у коме су написани чланци у бечким листовима, са изузетком листова Дие Зеит и Арбеитер Зеитунг, као и демонстрације на улицама које су јасно показивале да би рат био добродошло решење - рат против Србије, разуме се.

Тога дана, након два или три разговора, схватио сам да је оружани сукоб између Србије и Двојне Морахије неизбежан, чак и уколико би Србија прихватила све захтеве садржане у аустроугарској ноти, од почетка до краја. Став народа на улицама према посланству био

је такав да сам очекивао чак физичке нападе на чланове особља.

Француски амбасадор, британски амбасадор као и руски отправник послова, били су мишљења да корак који је предузела Аустро-Угарска треба сматрати не нотом, већ ултиматумом. Они се нису слагали с формом, садржајем, а ни с роком постављеним у ноти; такође су изјавили да је неприхватљива.

За време разговора с њима о предмету ноте истакао сам да ће они делови у којима се у ноти говори о наређењу Краља војсци, о отпуштању официра и владиних званичника, а посебно део у којем се говори о сарадњи аустроугарских званичника у "Сузбијању субверзивног покрета у Србији упереног против територијалног интегритета Монархије", бити неприхватљиви, будући да су неспојиви са достојанством и суверенитетом Србије. Само победнички рат, рекао сам, могао би изнудити прихватање услова који су толико понижавајући за једну независну државу. У одговору на њихов упит да ли би можда било боље да се прихвате услови и за сада избегне рат, рекао сам да је аустро-угарска нота која је у ствари равна објави рата Србији, формулисана на такав начин да, чак и уколико би Србија безрезервно прихватила све услове, Аустро-Угарска би ипак нашла изговор да њена војска умаршира у Србију у било које време. Аустро-Угарска је саставила такву ноту у уверењу да ће се сукоб ограничити на Србију и Аустро-Угарску.

За господина Димена, за сер М. де Бунсена, као и за руског отправника послова, неочекивани карактер ноте био је разлог не само за изненађење већ и за велику узнемиреност, с обзиром на компликације за које су страховали да би могле уследити. Руски амбасадор, господин Шебеко, пре него што је нота уручена, у више прилика је изјавио својим колегама да Русија не би могла остати равнодушна на било какав корак који би Аустро-Угарска предузела, а који би имао за циљ понижавање Србије. Такође је изразио исто мишљење и у Балплацу. Отуда страховање тројице амбасадора који су одмах предвидели могућност рата између Русије и Аустро-Угарске.

Дан после уручења ноте, принц Кудачев је посетио грофа Берхтолда да би разговарао о тој ствари. У одговору на његову изјаву да је нота, таква каква је, неприхватљива и да Русија не може с равнодушношћу гледати на понижавање Србије, гроф Берхтолд је рекао да је Аустро-Угарска била обавезна да предузме тај корак с обзиром да је угрожено и само њено постојање; да не може да повуче или измени захтеве постављене у ноти, као и да он сматра да се спорна ствар односи само на Србију и Аустро-Угарску и да ниједна друга сила нема основа за мешање.

Одговор грофа Берхтолда није остављао никаквих сумњи у погледу намера Аустро-Угарске да казни Србију силом оружја без пристанка Европе. Из разговора које сам у то време имао са амбасадорима Тројне Антанте - који су како мени тако и особљу посланства у току целог тог тешког периода указивали сваку могућу љубазност и пажњу - чинило се сасвим јасно да је Аустро-Угарска добила уверавање, и да се осећала убеђеном, да ће српско-аустроугарски сукоб бити локализован, јер иначе не би одлучила да упути ноту која је без сумње значила рат. Такође је било јасно да је Аустро-Угарска била уверена у тај утисак нарочито - а можда и једино - од стране господина фон Чирског, немачког амбасадора у Бечу. Господин фон Чирски је био једини који је мислио

и чак јавно изјављивао да ће Русија остати мирна док Аустро-Угарска не заврши своју казнену експедицију против Србије. Изјавио је да ће руски министар иностраних послова лако ставити под контролу панслависте као што је то учинио претходне године, као и да Русија није расположена да у овом тренутку отпочиње расправу о многим спорним питањима у Европи и Азији која су за њу главна брига. Према господину фон Чирском неопходно је Србији дати лекцију. Русија нема права да се меша. Што се тиче Немачке, рекао је, она је у најпотпунијем смислу речи свесна шта чини када Аустро-Угарској пружа подршку у овој ствари.

Ове изјаве господина фон Чирског навеле су многе на мишљење да Немачка жели да изазове рат у Европи на основу тога да је боље водити рат с Русијом пре него што ова заврши своју реорганизацију војске, тј. пре пролећа 1917. године. О овом становишту се раније слободно расправљало и чак писало у Бечу. "Што се ствар дуже одлаже, шансе за успех Тројног савеза ће бити све мање." С друге стране, до мене у Бечу стизале су гласине из најауторитативнијих дипломатских извора у Берлину у смислу да Вилхелмштрасе не одобрава политику Аустрије у овом питању, као и да је господин фон Чирски прекорачио своје инструкције.

Руски амбасадор, господин Шебеко, по свом повратку из Петрограда, учинио је све што је било у његовој моћи да у Балплацу добије продужење кратког рока који је постављен српској влади за одговор на аустроугарску ноту, као и да нађе начин који би могао довести до размене мишљења између Беча и Петрограда поводом питања у целини, али до 13/26. јула, када смо се састали, његови напори нису уродили плодом. Из разговора које сам тада водио с њим схватио сам да се на аустроугарску ноту, по њеном садржају и форми, гледа као на изазов Русији, а не Србији, и да Русија неће дозволити понижење Србије, чак и по цену рата.

На дан мог одласка из Беча, господин Шебеко ми је рекао да, упркос многим великим тешкоћама које треба превазићи, има изгледа да се дође до решења којим би се могао избећи оружани сукоб путем разговора између руске владе и грофа Сапарија. Међутим, у Бечу је преовладало осећање потиштености чим су почели да се шире извештаји да ће аустро-српски конфликт довести до рата између Русије и Двојне Монархије.

ДОДАТАК

ДЕПЕША БРИТАНСКОГ АМБАСАДОРА У РИМУ КОЈА САДРЖИ ИЗВЕШТАЈ О ГОВОРУ КОЈИ ЈЕ 5. ДЕЦЕМБРА 1914. ГОДИНЕ ОДРЖАО ГОСПОДИН ЋОЛИТИ, БИВШИ ПРЕДСЕДНИК ВЛАДЕ ИТАЛИЈЕ

Бр. 1

Сер Ренел Род, британски амбасадор у Риму
Сер Едварду Греју, државном секретару за иностране послове

Господине,

У вези с мојом депешом која носи јучерашњи датум у којој извештавам о изгласавању поверења влади до којег дошло у италијанском Доњем дому, част ми је да вас обавестим да је, у свом говору којим је закључена расправа, господин Ђолити изјавио, објашњавајући и оправдавајући став Италије када је одлучила да се издвоји од савезника и остане неутрална, да је 9. августа 1913. године, док је био одсутан из Рима, примио телеграм од министра иностраних послова, покојног маркиза ди Сан Ђулијана, који гласи:

"Аустрија је саопштила нама и Немачкој своју намеру да предузме акцију против Србије, и такву акцију дефинише као одбрамбену, надајући се да ће у операцију укључити цасус фоедерис Тројне алијансе, за који ја, напротив, верујем да неприменљив. Настојим да организујем удружени напор с Немачком како бих спречио такву акцију од стране Аустрије, али ће можда бити неопходно да се јасно изјави да ми не сматрамо такву акцију, уколико би била предузета, као одбрамбену, те да стога не сматрамо да има места цасус фоедерис."

Одговор господина Ђолитија био је следећи:

"Ако Аустрија буде интервенисала против Србије, јасно је да се цасус фоедерис не може утврдити. То је корак који она предузима на своју руку, будући да није реч о питању одбране, с обзиром на то да нико не помишља да је нападне. Неопходно је да се Аустрији да изјава у том смислу на најзваничнији начин, и морамо се надати акцији од стране Немачке да одврати Аустрију од ове крајње опасне авантуре."

То је учињено, рекао је, и акција Италије није ни у ком погледу нарушила односе с њеним савезницима. Ово питање је објаснио како би у очима Европе било јасно да је Италија деловала потпуно лојално, као што ће чинити до краја.

Занимљиво је приметити да је наредног дана, 10. августа, потписан Букурештански мир, против којег је Аустрија била спремна да изрази резерве.

Ренел Род, с.р.

Бр. 2

Говор господина Ђолитија пред италијанским Већем депутата 5. децембра 1914. године

(Превод према званичном извештају о заседању Већа)

Господин Ђолити: Председник Савета, када је говорио о декларацији о неутралности коју је Италија прогласила пре избијања рата, подсетио је на чињеницу да је та одлука била предмет жучних расправа и подељених мишљења, али да је касније, како у Италији тако и у иностранству, постепено преовладало мишљење да ми само користимо право које нам је

обезбеђено.

Према томе, будући да држим да се сматра да је лојално поштовање међународних уговора од стране Италије изван сваке могућности оспоравања -- (Чујмо, чујмо) --сматрам својом дужношћу да подсетим на преседан којим се доказује да је тумачење које је влада дала о Уговору Тројном савезу исправно, као и да је признато као исправно у идентичним околностима од стране савезничких сила.

За време Балканског рата, 9. августа 1913. године, око годину дана пре избијања овог рата, за време моје одсутности из Рима, примио сам од мог уваженог колеге, господина ди Сан Ђулиана, следећи телеграм:

"Аустрија је саопштила нама и Немачкој своју намеру да предузме акцију против Србије, и такву акцију дефинише као одбрамбену, надајући се да ће укључити у операцију цасус фоедерис Тројног савеза за који ја, напротив, сматрам да је неприменљив.

(Сензација)

"Настојим да организујем удружени напор с Немачком како би се спречила таква акција од стране Аустрије, али ће можда бити неопходно да са јасно изјави да ми не сматрамо такву акцију, уколико би била предузета, као одбрамбену, те да стога не сматрамо да има места цасус фоедерис.

"Молим вас пошаљите ми телеграм у Рим да ли сте сагласни."

Одговорио сам:

"Ако Аустрија буде интервенисала против Србије, јасно је да се цасус фоедерис не може утврдити. То је корак који она предузима на своју руку будући да није реч о питању одбране, с обзиром да нико не помишља да је нападне. Неопходно је да се Аустрији да изјава у том смислу на најзваничнији начин, и морамо се надати акцији од стране Немачке да одврати Аустрију од ове крајње опасне авантуре." (Чујмо, чујмо)

Заузет је овакав курс и наше тумачење је било подржано и признато као исправно будући да наша акција није ни на који начин нарушила наше односе с двома савезничким силама. Изјава о неутралности коју је дала актуелна влада је, према томе, у сваком погледу у складу с преседанима у италијанској политици и такође у складу с тумачењем Уговора о савезништву, који су савезници већ прихватили.

Желим да подсетим на ово, јер мислим да је исправно да у очима целе Европе треба да изгледа да је Италија у потпуности остала лојална поштовању својих обећања. (Гласан аплауз).

Желео бих да дам веома кратку изјаву у циљу објашњења мог гласа о овом питању. Одобравам владин програм оружане и будне неутралности ради очувања виталних интереса Италије. Уважени председник Савета је правилно рекао да огроман

ускомешаност постаје све већа сваки дан и да нико не може да предвиди крај. Огромни војни и финансијски ресурси које зарађене стране имају на располагању искључују могућност скорог окончања сукоба. Све док не постане нужно да изађемо на сцену да бисмо очували своје властите виталне интересе, сви треба лојално да поштујемо неутралност, јер само таквим лојалним поштовањем можемо очувати нетакнутим велики извор снаге који представља слобода акције. (Гласан аплауз).

У овом сукобу, који је без преседана у историји, политички живот Италије може бити доведен у питање. Стога је неопходна највећа обазривост свих; а изнад свега је неопходно да, не само да Влада и парламент, већ и она велика снага, штампа -- (Чујмо, чујмо) -- удружено бдију над великим интересима Италије и да се само сете да су и они Италијани. (Гласан аплауз).

У закључку, из дна душе изражавам наду да људи који у овом одсудном тренутку имају одговорност владе могу заслужити потпуну захвалност наше земље. (Гласни узвици и аплауз, за време којег су многи посланици прилазили говорнику и честитали му).

Накнадна изјава (1918) принца Карла Макса Лихновског, немачког амбасадора у В.Британији од 1912-1914. године

Питање одговорности

Све званичне публикације показују, а не оповргава се у нашој Белој књизи, која због оскудности свог садржаја и пропуста у њој представља озбиљну оптужбу против нас, да смо ми:

1. Подстицали грофа Берхтолда да нападне Србију, мада није био у питању никакав немачки интерес а опасност од светског рата нам је морала бити позната. Притом је потпуно неважно да ли смо били упознати с тачном формулацијом ултиматума.
2. У периоду од 23. до 30. јула 1914. године, када је господин Сазонов наглашено изјављивао да не би могао толерисати напад на Србију, ми смо одбацили предлоге В.Британије о посредовању, мада је Србија, под притиском Русије и В.Британије, већ прихватила ултиматум готово у потпуности и мада се споразум о два спорна питања могао лако постићи, а гроф Берхтолд је чак био спреман да се задовољи одговором Србије.
3. На дан 30. јула, када је гроф Берхтолд показао да је вољан да промени курс, ми смо упутили ултиматум у Санкт Петербург и то само због мобилизације у Русији и без обзира на то што Аустрија није била нападнута; дана 31. јула објавили смо рат Русима, мада је цар дао реч да неће дозволити да ниједан једини војник маршира све док трају преговори. Тако смо смишљено уништили могућност мирног решења.

